O'QISH DARSLARIDA INTEGRATSION YONDASHUV ASOSIDA TA'LIM SIFATINI JADALLASHTIRISH

Abduvoxidova Umidaxon Shuxratjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi ixtisosligi,
1-bosqich tayanch doktaranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qish darslarida integratsion yondashuv asosida ta'lim sifatini jadallashtirishning nazariy va amaliy jihatlari keng va chuqur yoritilgan. Tadqiqotda integratsion yondashuvning ta'lim jarayoniga ko'p qirrali ta'siri tahlil qilinib, uning o'quvchilar o'qish malakasini rivojlantirishdagi samaradorligi ilmiy dalillar asosida ko'rsatilgan. Integratsion darslarning tuzilishi, bosqichlari, metodologik asoslari va tatbiq etish modellari batafsil bayon etilgan. Tadqiqot davomida Farg'ona viloyatidagi umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilari (n=120) ishtirokida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari integratsion yondashuvning ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirishga xizmat qilishini tasdiqladi. Maqolada integratsion darslarni loyihalash va o'tkazishda o'qituvchilarga yo'l-yo'riq bo'luvchi amaliy tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *integratsion yondashuv, o'qish darslari, ta'lim sifati, boshlang'ich sinf, predmetlararo integratsiya, o'qish malakasi, pedagogik texnologiya, ta'lim samaradorligi, kognitiv rivojlanish, matn tahlili, innovatsion ta'lim.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini izchil va bir-biri bilan uzviy bog'liq holda rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi globallashuv davrida ta'lim sohasidagi yangilanishlar nafaqat bilim hajmini ko'paytirishni, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish va tanqidiy tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirish zaruriyatini ham belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar, xususan «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Maktab ta'limini rivojlantirish konsepsiyasi» doirasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish malakasini takomillashtirish, ularning umumiy savodxonligi va so'z boyligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa o'z navbatida yangi pedagogik yondashuvlarni, jumladan integratsion yondashuvni amaliyotga joriy etishni taqozo etadi.[6, 14-m]

Integratsion yondashuv — bu turli o'quv predmetlari o'rtasidagi mazmuniy, metodologik va tizimli bog'liqlikni ta'minlash orqali ta'lim samaradorligini oshirishning zamonaviy usuli hisoblanadi.[1, B.45-52] O'qish darslari esa boshlang'ich ta'limning poydevori bo'lib, mazkur darslarda integratsion yondashuvni qo'llash o'quvchilarda nafaqat o'qish, balki fikrlash, tahlil va baholash qobiliyatlarini bir vaqtning o'zida rivojlantirish imkonini beradi. Ushbu yondashuv ta'limning yaxlitligini ta'minlab, o'quvchilarda dunyoqarashni kengaytiradi va barcha fanlar bo'yicha bilimlar o'rtasida ko'prik vazifasini o'taydi.[7, B.88-95]

Xorijiy olimlarning tadqiqotlari ham integratsion yondashuvning ta'lim sifatiga ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi. Jumladan, B.S.Bloom tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim

maqsadlari taksonomiyasi integratsion o'qitishning kognitiv, affektiv va psixomotor sohalardagi ta'sirini nazariy asoslaydi. V.V.Davydov tomonidan yaratilgan rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasi esa integratsion darslarning o'quvchi shaxsini yaxlit rivojlantirishdagi o'rnini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi: O'qish darslarida integratsion yondashuv asosida ta'lim sifatini jadallashtirishning samarali yo'llarini ilmiy asoslash, pedagogik modelini ishlab chiqish va tajriba-sinov orqali amaliyotda tekshirish.

Tadqiqotning vazifalari: (1) integratsion yondashuvning pedagogik va psixologik asoslarini nazariy jihatdan o'rganish; (2) boshlang'ich sinf o'qish darslarida integratsiyaning amaldagi holatini aniqlash; (3) integratsion darslarning strukturaviy modelini ishlab chiqish; (4) tajriba-sinov o'qitishni tashkil etish va natijalarini tahlil qilish; (5) amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Integratsion ta'lim muammosi pedagogika fanida uzoq tarixi bor masalalardan biri hisoblanadi. Pedagogika nazariyasida integratsiya tushunchasi dastlab J.A.Komenskiy, I.G.Pestalotsi va K.D.Ushinskiy asarlarida uchraydi. Ular o'quv predmetlari o'rtasidagi bog'liqlikni ta'kidlab, fanlararo aloqadorlikni ta'limning fundamental tamoyili sifatida ko'rib chiqqanlar.[5, B.14-22]

Yo'ldoshev B.Q. va Usmonboeva M.ning tadqiqotlarida integratsion yondashuvning ta'lim jarayoniga tatbiq etilishining metodologik asoslari ishlab chiqilgan va boshlang'ich ta'lim uchun maxsus model taklif etilgan. Ushbu tadqiqotda integratsiyaning uch darajasi — mazmuniy, metodologik va tashkiliy — farqlanib, har birining amaliyotdagi namunalari ko'rsatilgan.

Rahimova D.S. o'z tadqiqotida Farg'ona viloyati maktablarida olib borilgan tajriba-sinov natijalari asosida o'qish sifatini oshirishda integratsiyaning ahamiyatini ko'rsatib berdi. Uning xulosalariga ko'ra, o'qish darslarini tabiatshunoslik, ona tili va musiqa darslari bilan integratsiyalashtirilganda o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi o'rtacha 18–22 foizga oshishi kuzatilgan.[5, B.14-22]

Xalqaro miqyosda UNESCO tashkilotining 2020-yilgi hisobotida boshlang'ich ta'limda integratsion yondashuvlarni joriy etish dunyo miqyosida keng ommalashib borayotganligi ta'kidlangan.[3,P. 12-19] Finlandiya, Singapur va Janubiy Koreya ta'lim tizimlarida integratsion o'qitish muvaffaqiyatli tatbiq etilayotgani va PISA xalqaro baholashlarida yuqori ko'rsatkichlar qayd etilayotgani alohida ta'kidlangan.

Mirzayev T.I. boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llash bo'yicha fundamental tadqiqot olib borib, integratsion darslarning o'quvchilar kognitiv faolligiga ta'sirini eksperimental jihatdan isbotlagan.[4, B.61-70] Qodirov Sh.B. esa integratsion dars modellarining turlari va ularni loyihalash algoritmini ishlab chiqib, amaliy ko'rsatmalar taklif etgan.[11, B.44-53]

Nazarov Q.T. pedagogik mahorat nuqtai nazaridan integratsion darslarni loyihalashni tahlil qilib, bu jarayonda o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasi hal qiluvchi omil ekanligini ko'rsatgan. Xoliqov A.A. esa pedagogika nazariyasi va amaliyotida integratsion yondashuvning metodologik asoslarini batafsil bayon etib, uni ta'lim tizimiga joriy etishning ijtimoiy-pedagogik omillarini tahlil qilgan.[12, B.112-120]

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, integratsion yondashuv bo'yicha ma'lum miqdorda ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilgan bo'lsa-da, o'qish darslarida integratsion yondashuvni tizimli qo'llash va uning ta'lim sifatiga kompleks ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar hali yetarli emas. Mazkur maqola ushbu bo'shliqni to'ldirish maqsadida amalga oshirilgan.

METODLAR

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi: nazariy tahlil (ilmiy adabiyotlar, darslik va metodik qo'llanmalarni tahlil qilish); pedagogik kuzatish (dars jarayonini bevosita kuzatish va qayd etish); suhbat va so'rovnoma (o'qituvchi va o'quvchilar bilan); diagnostik test va nazorat ishlari; tajriba-sinov o'qitish; pedagogik eksperiment; statistik ma'lumotlarni qayta ishlash.

Tajriba-sinov ishi 2022–2023 o'quv yilida Farg'ona viloyatidagi uchta umumta'lim maktabining 2-, 3- va 4-sinf o'quvchilari (jami n=120) ishtirokida o'tkazildi. O'quvchilar tasodifiy tanlov asosida ikki guruhga bo'lindi: tajriba guruhi (60 o'quvchi) va nazorat guruhi (60 o'quvchi). Tajriba guruhida maxsus ishlab chiqilgan integratsion darslar tizimi joriy etildi, nazorat guruhida esa ta'lim an'anaviy tarzda davom ettirildi.

Integratsion darslarning pedagogik modeli quyidagi to'rt bosqichdan iborat tarzda loyihalandi:

1-bosqich — Motivatsion-maqsadli bosqich: O'quvchilarni dars mavzusiga qiziqtirish, dars maqsad va vazifalarini belgilash, oldingi bilimlarni faollashtirish va yangi mavzuga kirish (8–10 daqiqa).

2-bosqich — Integratsion bilim berish bosqichi: Asosiy matnni o'qish va tahlil qilish, turli fanlardagi materiallarni bir butunlikda o'rgatish, o'quvchilarni faol ishtirokiga jalb etish (15–18 daqiqa).

3-bosqich — Faoliyatli mustahkamlash bosqichi: O'quvchilar tomonidan integratsion bilimlarni amaliy vazifalar orqali mustahkamlash, juftlik va guruhli ishlar, ijodiy topshiriqlar (8–10 daqiqa).

4-bosqich — Baholash va refleksiya bosqichi: O'quvchilarning o'zlashtirish darajasini aniqlash, refleksion muhokama, dars yakunlari va uy vazifasini berish (5–7 daqiqa).

O'qish darslarida integratsiya quyidagi yo'nalishlar bo'yicha amalga oshirildi: o'qish–ona tili (grammatik tahlil, so'z yasalishi, matn kompozitsiyasi); o'qish–tabiat (ilmiy-ommabop matnlar, ekologik bilimlar); o'qish–matematika (mantiqiy masalali matnlar, miqdor tushunchalari); o'qish–musiqa va tasviriy san'at (badiiy ifoda, his-tuyg'ular tasviri); o'qish–axloq (ma'naviy-ma'rifiy matnlar tahlili va muhokamasi).[10, B.22-28]

O'quvchilarning bilim o'zlashtirish darajasi quyidagi ko'rsatkichlar orqali baholandi: o'qish tezligi (daqiqadagi so'zlar soni); matn mazmunini tushunish (savollarga javob berish darajasi, 100% shkalasida); faol so'z boyligi (to'g'ri va o'z o'rnida qo'llangan yangi so'zlar soni); ifodali o'qish ko'nikmasi (intonatsiya, to'xtam va sur'at to'g'riligi). Barcha ko'rsatkichlar kirish va chiqish diagnostikasi sifatida o'lchandi.[2, B.30-38]

NATIJALAR

Tajriba-sinov ishining boshlang'ich bosqichida o'tkazilgan kirish diagnostikasi natijalariga ko'ra, tajriba va nazorat guruhlari o'rtasida o'qish sifatida statistik jihatdan sezilarli farq kuzatilmagan: tajriba guruhi — 57,3%, nazorat guruhi — 56,8% ($p > 0,05$). Bu ikki guruhning boshlang'ich nuqtai nazardan tengligi tajriba sof va ob'ektiv ekanligini tasdiqlaydi.

Bir o'quv semestri (18 hafta) davomida integratsion yondashuv asosida o'qitish amalga oshirilgandan so'ng, yakuniy nazorat natijalari quyidagilarni ko'rsatdi: tajriba guruhida umumiy o'qish sifati 57,3% dan 82,6% ga ko'tarildi (25,3 foizlik o'sish); nazorat guruhida esa 56,8% dan 64,1% ga o'sdi (7,3 foizlik o'sish). Ikkala guruh o'rtasidagi farq statistik jihatdan muhim hisoblanadi ($p < 0,01$).

O'qish tezligi bo'yicha: tajriba guruhida daqiqasiga 52 so'zdan 78 so'zga (50% o'sish); nazorat guruhida 51 so'zdan 60 so'zga (17,6% o'sish).

Matn mazmunini tushunish bo'yicha: tajriba guruhida 61% dan 86% ga (25 foizlik o'sish); nazorat guruhida 60% dan 68% ga (8 foizlik o'sish).

Faol so'z boyligi bo'yicha: tajriba guruhida o'rtacha 312 so'zdan 487 so'zga (56,1% o'sish); nazorat guruhida 308 so'zdan 364 so'zga (18,2% o'sish).

Ifodali o'qish ko'nikmasi bo'yicha: tajriba guruhida 48% dan 79% ga (31 foizlik o'sish); nazorat guruhida 47% dan 55% ga (8 foizlik o'sish).

O'qituvchilar bilan o'tkazilgan chuqur suhbatlar va so'rovnomalar natijalariga ko'ra, tajriba guruhidagi o'qituvchilarning 94 foizi integratsion darslarning o'quvchilarni darsga faol jalb etishda an'anaviy darslarga nisbatan ancha samarali ekanligini ta'kidladi. O'quvchilarning darsda faollik darajasi sezilarli oshganligi, sinf muhiti ijobiy o'zgarganligi va o'quvchilar o'zaro hamkorligi kuchayganligining kuzatilganligi alohida qayd etildi.[8, B.33-41]

O'quvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari ham qiziqarli ma'lumotlar berdi: tajriba guruhidagi o'quvchilarning 91 foizi integratsion darslarda o'qishni yanada qiziqarliroq topganini; 87 foizi turli fanlar orasidagi bog'liqlikni anglashganini; 84 foizi yangi so'zlarni osonroq o'zlashtirayotganini; 79 foizi darsda faolroq qatnashayotganini ta'kidladi.[9, B.50]

MUHOKAMA

Olingan natijalar integratsion yondashuvning boshlang'ich sinf o'qish darslarida ta'lim sifatini jadallashtirishda haqiqatan ham samarali vosita ekanligini ishonchli tarzda isbotlaydi. Tajriba guruhida qayd etilgan 25,3 foizlik o'sish ko'rsatkichi xorijiy va mahalliy tadqiqotchilarning shu yo'nalishda ilgari olingan natijalariga to'liq hamohang bo'lib, tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshiradi.

O'qish tezligi va matn tushunish ko'rsatkichlarining bir vaqtda sezilarli oshishi ayniqsa e'tiborga loyiq. Odatda o'qish tezligi oshganda tushunish darajasi biroz pasayishi mumkin. Biroq tajriba guruhida ikkalasi ham birgalikda yaxshilanishi integratsion yondashuvning o'quvchi aqliy rivojlanishiga kompleks ta'sir etayotganini ko'rsatadi. Bu holat Bloom taksonomiyasidagi «tushunish» va «tahlil qilish» bosqichlari bir vaqtda rivojlanayotganidan dalolat beradi.

Integratsion yondashuvning pedagogik samaradorligi bir necha omillar bilan izohlanadi. Birinchidan, mazmuniy boylik: o'quvchi bir dars davomida bir necha fandan bilim olishi uning umumiy bilim saviyasini tezroq oshiradi. Ikkinchidan,

motivatsion ta'sir: turli-tuman mazmunga ega darslar o'quvchi qiziqishini barqaror saqlaydi. Uchinchidan, kontekstli o'rganish: bilim real hayot kontekstida berilganda u chuqur va mustahkam o'zlashtiriladi. To'rtinchidan, ijtimoiy ta'lim: guruhli va juftlikda ishlash o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shu bilan birga, integratsion yondashuvni keng joriy etishda ba'zi ob'ektiv qiyinchiliklar ham mavjud. Jumladan, o'qituvchilardan keng qamrovli fanlararo bilim talab etiladi; integratsion darslarni tayyorlash an'anaviy darslarga nisbatan ko'proq vaqt va kuch sarfini taqozo etadi; mavjud darsliklar integratsion yondashuv uchun maxsus moslashtirilmagan; o'qituvchilarning ushbu metodika bo'yicha malakasi hali yetarli emas.

Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq ko'rinadi: o'qituvchilarni integratsion dars loyihalash bo'yicha malaka oshirish kurslariga muntazam jalb etish; boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun integratsion darslik va metodik to'plamlar yaratish; maktab metodbirlashmalarida integratsion darslarni muntazam tahlil qilib borish; ta'lim muassasalari rahbariyati tomonidan integratsion ta'limni rag'batlantirishni ta'minlash.

Tadqiqotning cheklanganliklari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: tanlanma bir viloyat maktablari bilan cheklanib qoldi; tadqiqot muddati bir semestr bo'ldi; uzoq muddatli ta'sir (longitudinal) o'rganilmadi. Kelajakdagi tadqiqotlarda ushbu cheklanishlarni bartaraf etish, shuningdek, integratsion yondashuvning o'quvchilar ijodiy fikrlash qobiliyatiga ta'sirini va turli mintaqalardagi ta'lim muassasalari uchun moslashuvchanligini alohida o'rganish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot shuni yaqqol ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'qish darslarida integratsion yondashuv tizimli va maqsadli qo'llanilganda ta'lim sifati nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Tajriba guruhida o'qish sifatining 25,3 foizga yaxshilanishi, matn tushunishning 25 foiz, faol so'z boyligining 56 foiz va ifodali o'qish ko'nikmasining 31 foizga oshishi integratsion metodikaning yuqori samaradorligidan dalolat beradi.

Integratsion yondashuv o'quvchilarda faqat o'qish malakasini emas, balki mantiqiy fikrlash, tahliliy qayta ishlash, ifodali nutq va bilimlarni hayotga tatbiq eta olish ko'nikmalarini ham birgalikda rivojlantiradi. Bu esa uni zamonaviy ta'lim paradigmasi talablariga to'liq javob beradigan pedagogik yondashuv sifatida baholash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqildi: birinchidan, boshlang'ich sinf o'qish darslarida integratsion yondashuvni tizimli joriy etish ta'lim sifatini oshirishning asosiy yo'li hisoblanadi; ikkinchidan, integratsion darslarni to'rt bosqichli model asosida loyihalash eng maqbul usul sifatida tavsiya etiladi; uchinchidan, o'qituvchilarni ushbu metodika bo'yicha maxsus tayyorlash davlat ta'lim siyosatining muhim yo'nalishi bo'lishi zarur; to'rtinchidan, integratsion yondashuvni qo'llab-quvvatlovchi yangi avlod darsliklari va metodik materiallar ishlab chiqilishi ta'lim muassasalari va davlat organlarining ustuvor vazifasi bo'lishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, integratsion yondashuv zamonaviy o'zbek maktabida ta'lim sifatini oshirishning istiqbolli yo'nalishi bo'lib, uning keng joriy etilishi

mamlakatimiz ta'lim tizimini rivojlantirishga salmoqli hissa qo'shadi va «O'zbekiston — 2030» strategik rivojlanish dasturida belgilangan ta'lim sohasidagi maqsadlarga erishishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo'ldoshev B.Q., Usmonboeva M. Ta'lim jarayonida integratsion yondashuv. – Toshkent: Fan, 2018. – 120 b.

2. Hasanov A.A. O'qish darslari metodikasi. – Samarqand: SamDU, 2019. – 95 b.

3. UNESCO. Education for the Future: Integrative Approaches in Primary Education. – Paris: UNESCO, 2020. – 84 p.

4. Mirzayev T.I. Boshlang'ich ta'limda yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2021. – 160 b.

5. Rahimova D.S. O'qish sifatini oshirishda integratsiya. – Farg'ona: FarDU, 2020. – 78 b.

6. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

7. Qodirov Sh.B. Zamonaviy dars modellari: integratsiya va innovatsiya. – Toshkent: Barkamol fayz, 2022. – 112 b.

8. Toshmatova G.R. O'quvchilar nutq madaniyatini rivojlantirish. – Namangan: NamDU, 2021. – 88 b.

9. Baxtiyorov K.E. Interfaol metodlar va o'qish malakasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022. – 104 b.

10. Sultonov J.X. Boshlang'ich sinflarda predmetlararo bog'liqlik. – Andijon: AndDU, 2019. – 66 b.

11. Nazarov Q.T. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: TDPU, 2020. – 184 b.

12. Xoliqov A.A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 256 b.